

مقایسه عوامل مؤثر بر توسعه کشت گیاهان معطر بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب‌گیر در شهرستان کاشان

هوشنگ ابروانی^۱، حسین شعبانعلی فمی^۱ و معصومه سعادت‌زاده^{۲*}

۱- دانشیار، گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران
۲- نویسنده مسئول، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مهندسی توسعه روستایی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران
پست الکترونیک: m.sadatzaade@gmail.com

تاریخ پذیرش: آذر ۱۳۹۰

تاریخ اصلاح نهایی: مرداد ۱۳۹۰

تاریخ دریافت: مهر ۱۳۸۹

چکیده

با توجه به متکی بودن اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی، گیاهان دارویی و معطر علاوه بر نقش خاصی که در اقتصاد داخلی دارند، می‌توانند تأثیر به‌سزایی در امر صادرات غیرنفتی داشته باشند. یکی از راهکارهای توسعه تولید این گیاهان توسعه فرآوری آنان است. با توجه به اهمیت این موضوع، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش فرآوری در توسعه کشت گیاهان معطر شهرستان کاشان انجام شد. به‌طور کلی این تحقیق از نوع پیمایشی بوده که جمع‌آوری اطلاعات آن با استفاده از پرسش‌نامه که پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ (بالای ۰/۷) و روایی آن با استفاده از پیشنهادهای متخصصان تأیید شده، انجام گردید. جامعه آماری این پژوهش شامل پرورش‌دهندگان گیاهان معطر این شهرستان بوده که ۲۵۰ نفر از آنان به‌صورت نمونه‌گیری تصادفی مورد مطالعه قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آماره‌های توصیفی و استنباطی نظیر فراوانی، میانگین، ضریب تغییرات و در نهایت آزمون من‌ویت‌نی و آزمون t استفاده گردید. با مقایسه عوامل مؤثر بر توسعه کشت گیاهان معطر بین دو گروه پرورش‌دهندگان و گل‌کاران گلاب‌گیر بالاتر بوده‌است و همچنین مشخص گردید که پرورش‌دهندگان فرآوری‌کننده درصد بیشتری از کل اراضی خود را به کشت گیاهان معطر اختصاص داده و از این شغل رضایت بیشتری داشته و در آینده نیز تمایل بیشتری به پرورش این گیاهان نشان دادند.

واژه‌های کلیدی: گیاهان معطر، گیاهان دارویی، فرآوری، توسعه کشت، شهرستان کاشان.

مقدمه

معطر هستند که اندام‌های خاصی در این گیاهان حاوی اساسند که از راه تقطیر با بخار آب از آن استخراج می‌شود (امیدبیگی، ۱۳۸۶).
براساس آمارهای موجود، ۸۰٪ جمعیت جهان، نیازهای دارویی خود را از طریق گیاهان دارویی مرتفع می‌سازند

امروزه گیاهانی به‌عنوان دارویی شناخته می‌شوند که در پیکر آنان مواد خاصی به نام «مواد مؤثره» ساخته و ذخیره شود. اساساً از گیاهان حاوی مواد مؤثره استفاده‌های مختلفی بعمل می‌آید، یک دسته بزرگ از این گیاهان،

همچنین خطر جدی ناشی از برداشت بی‌رویه گیاهان دارویی و معطر خودرو که موجب تخریب زیستگاه‌های طبیعی می‌گردد، پرورش هر چه بیشتر این گیاهان را ضروری می‌سازد (Karki et al., 2003).

تاکنون پژوهش‌های متعددی در ارتباط با عوامل مؤثر بر توسعه کشت گیاهان دارویی و معطر به انجام رسیده‌است که در ادامه به برخی از آنان اشاره می‌شود.

در مطالعه انجام شده در بنگلادش، نتایج نشان داد که عواملی مانند میزان تحصیلات، سابقه کاشت، میزان رضایت از شغل پرورش گیاهان معطر و میزان رضایت از درآمد حاصل از پرورش این گیاهان بر توسعه کاشت آنان اثر مثبت داشته‌است (Sharmin, 2004). از جمله عوامل دیگر مؤثر بر افزایش سطح زیر کشت این گیاهان، مشارکت و عضویت در تشکل‌های اجتماعی، استفاده از منابع ترویجی و ارتباط با کارشناسان و مروجان بوده‌است (Subedi & Bhattarai, 1998). بدیهی است که افزایش درآمد حاصل از پرورش این گیاهان رضایت کشاورزان را بالا برده و موجب تشویق آنان به پرورش هرچه بیشتر این گیاهان می‌گردد و وجود قوانینی که به نفع این تولیدکنندگان بوده و خطر فعالیت آنان را کاهش دهد، می‌تواند در بهبود وضعیت کاشت این گیاهان مؤثر واقع شود (Kumar, 2008). وجود نیروی کار ارزان و استفاده بیشتر از نیروی کار خانوادگی از دیگر عواملی است که موجب موفقیت و افزایش رضایت از این حرفه می‌گردد (Gera et al., 2005). فاصله مزرعه پرورش گیاهان معطر تا بازار فروش و داشتن وسیله نقلیه مناسب از جمله مهمترین متغیرهایی هستند که نقشی تعیین‌کننده در میزان فروش این گیاهان به عوامل واسطه دارند. فروش به واسطه‌ها موجب می‌شود تا روستاییان درآمد کمتری

(Karki, 2003). در حالی که تقاضا برای داروهای گیاهی در کشورهای در حال توسعه در حال افزایش است، نشانه‌هایی از این‌که مصرف‌کنندگان کشورهای توسعه یافته نیز از شیفتگی به داروهای مدرن رها شده و به داروهای گیاهی روی آورده‌اند، دیده می‌شود (Kumar, 2008).

آمارها نشان می‌دهد که میزان واردات گیاهان دارویی و معطر در کشورهای مختلف نظیر ژاپن، آلمان، سوئیس و کانادا روز به روز در حال افزایش است. ارزش گیاهان دارویی مبادله شده در بازارهای جهانی در سال ۱۹۹۴ به ۱۲/۵ بلیون دلار و در سال ۲۰۰۰ به ۳۰ بلیون دلار با رشد سالیانه ۱۵-۵ درصد رسید (Sharmin, 2004). همچنین براساس نظر سازمان بهداشت جهانی پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ بازار بین‌المللی گیاهان دارویی و معطر به ۵ تریلیون دلار برسد (Singh, 2006).

بنابراین با روی آوردن دنیا به استفاده از فرآورده‌های گیاهی چه در زمینه داروسازی و چه در صنایع غذایی، آرایشی و بهداشتی و با توجه به تنوع آب و هوایی کشور و امکان رویش بیشتر گیاهان در آن باید از این فرصت طلایی استفاده نمود.

متکی بودن اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی و تأثیرپذیری این درآمدها از مسائل سیاسی و اقتصادی، آسیب‌پذیری اقتصاد کشور را موجب شده‌است. یکی از راه‌های مقابله با این چالش، توسعه تولیداتی است که ضمن بهبود وضع اقتصاد داخلی، سبب افزایش صادرات غیرنفتی شود؛ در این میان گیاهان دارویی و معطر علاوه بر نقش خاصی که در اقتصاد داخلی دارند، می‌توانند تأثیر به‌سزایی در امر صادرات غیرنفتی داشته باشند (Khodaei et al., 2006).

نصیبشان گردد و افزایش نارضایتی‌های بعدی را به دنبال داشته باشد (Bogers, 2006).

مهمترین عامل مؤثر بر افزایش سطح زیر کشت این گیاهان، منفعت اقتصادیست که برای افزایش آن راه‌های متفاوتی وجود دارد و بهترین راه، افزایش ارزش افزوده از طریق فرایند فرآوریست (Rogers et al., 1978). معمولاً فرآوری این گیاهان شامل خشک کردن، تهیه مربا و انجام فرایند تقطیر به منظور تهیه عرقیات، عطر و اسانس می‌باشد که در این تحقیق، فرآوری به منظور تهیه عرقیات، عطر و اسانس مورد نظر بوده‌است. لازم به ذکر است که در اصطلاح محلی فرایند تقطیر کلیه گیاهان دارویی و معطر به گلاب‌گیری معروف است، درحقیقت این اصطلاح تنها در مورد گل محمدی صدق می‌کند، اما چون فرایند تقطیر کلیه این گیاهان یکسان است و با همان ابزار و وسایل صورت می‌گیرد، گلاب‌گیری لغتی رایج گردیده‌است. در مطالعه حاضر جامعه آماری مورد نظر را پرورش‌دهندگان گیاهان معطر شهرستان کاشان تشکیل داده‌اند. در این منطقه متجاوز از ۵۰ گونه گیاهی دارویی و معطر مراحل کشت آزمایشی خود را طی کرده و به مرحله کشت انبوه رسیده‌اند و نزدیک به ۷۰ گونه گیاهی نیز در کارگاه‌های گلاب‌گیری این منطقه به مصرف تهیه انواع عرقیات گیاهی می‌رسند (بتولی، ۱۳۸۳). هدف از انجام این مطالعه، مقایسه عوامل مؤثر بر توسعه کشت گیاهان معطر بین دو گروه پرورش‌دهندگان گیاهان معطر و پرورش‌دهندگان فرآوری‌کننده بوده تا نقش فرایند فرآوری این گیاهان بر توسعه کشت آنان مشخص گردد. برای رسیدن به این منظور عوامل مؤثر بر توسعه کشت گیاهان دارویی در ۵ قالب ویژگی‌های فردی-زراعی، دسترسی به منابع ارتباطی مختلف، میزان رضایت‌ها و تمایلات،

انگیزه‌های پرورش گیاهان معطر و مشکلات پرورش این گیاهان در نظر گرفته شده و میزان این عوامل در ۲ گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. گروه اول تنها در پرورش گیاهان معطر فعالیت داشته و گروه دوم علاوه بر پرورش این گیاهان در کار تولید عرقیات، عطر و اسانس نیز بوده‌اند.

مواد و روشها

این تحقیق از نوع پیمایشی بوده و جامعه آماری مورد مطالعه آن پرورش‌دهندگان گیاهان معطر در سه بخش شهرستان کاشان بودند. این شهرستان دارای ۴ بخش است اما چون در بخش مرکزی فعالیت پرورش گیاهان معطر انجام نمی‌شود بنابراین جامعه آماری مورد نظر از ۳ بخش قمصر، برزک و نیاسر این شهرستان انتخاب گردید. ابزار این تحقیق پرسش‌نامه بود که روایی آن براساس نظر جمعی از متخصصان مربوطه تأیید گردید و برای تعیین پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ (بالای ۰/۷) استفاده گردید که نشان از مناسب بودن ابزار تحقیق داشت. با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه از میان ۷۲۰۰ خانوار تولیدکننده گیاهان معطر، ۲۵۰ نفر تعیین گردید و از آن‌جا که روش نمونه‌گیری تصادفی مطبق با انتساب متناسب بود و با توجه به این‌که از ۷۲۰۰ خانوار تولیدکننده، ۴۷۰۰ خانوار در بخش برزک، ۱۴۰۰ خانوار در بخش قمصر و ۱۱۰۰ خانوار در بخش نیاسر بودند، از ۲۵۰ پرسش‌نامه، ۱۶۰ عدد در بخش برزک، ۵۰ عدد در بخش قمصر و ۴۰ عدد در بخش نیاسر توزیع گردید. لازم به ذکر است که پرسش‌نامه‌ها در روستاهای هر بخش به صورت تصادفی در اختیار افراد قرار گرفتند. از ۲۵۰ نفر پاسخگوی مورد مطالعه، ۱۱۹ نفر در امر پرورش گیاهان

مورد کاشت در منطقه دانسته‌اند، از این پس برای این گروه واژه گل‌کاران بکار برده شده‌است. همچنین از واژه گلاب‌گیری در مورد فرآوری انواع گیاهان معطر استفاده شده و گروه دوم که هم پرورش‌دهنده و هم فرآوری‌کننده هستند، به‌عنوان گل‌کاران گلاب‌گیر نام برده شده‌اند. براساس یافته‌های تحقیق میانگین سطح زیر کشت گیاهان معطر در منطقه مورد نظر ۳ هکتار بود. همچنین متوسط میزان سالیانه فروش این گیاهان به کارگاه‌های گلاب‌گیری (فروش مستقیم) و به واسطه‌ها به‌ترتیب (فروش غیرمستقیم) ۱۲/۹ و ۱۵/۸ تن بود. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد متوسط سالیانه فروش گیاهان معطر به واسطه‌ها بیشتر بوده‌است. این در حالیست که گل‌کاران گلاب‌گیر، گیاهان معطر مورد کشت خود را در فرایند تقطیر به عرقیات تبدیل کرده بودند و این گیاهان را به‌صورت خام نمی‌فروختند.

در مورد انگیزه‌ها و مشکلات پرورش‌دهندگان گیاهان معطر از طریق نتایج CV، مشخص گردید که ۳ انگیزه برکت داشتن این حرفه، منفعت اقتصادی، و به ارث رسیدن آن از مهمترین انگیزه‌ها و مشکلاتی مانند تأخیر در پرداخت بهای خرید گیاهان معطر از سوی خریداران، عملکرد ضعیف صندوق بیمه محصولات کشاورزی و نداشتن وسیله نقلیه مناسب برای انتقال گیاهان معطر به کارگاه‌های فرآوری از مهمترین مشکلات عنوان شده‌اند.

مقایسه ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر

با توجه به جدول ۱ مشاهده می‌شود که بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر از نظر میزان تحصیلات، میزان مشارکت زنان و دختران در این شغل، میزان استفاده

معطر فعالیت داشته و ۱۳۱ نفر علاوه بر پرورش این گیاهان در زمینه فرآوری آنان نیز فعال بوده‌اند. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. به‌منظور تجزیه تحلیل اطلاعات حاصل از تحقیق از آماره‌های توصیفی و استنباطی نظیر فراوانی، درصد، میانگین، ضریب تغییرات و در نهایت آزمون من‌ویت‌نی و t استفاده گردید. لازم به ذکر است که برای سنجش گویه‌های مربوط به برخی ویژگی‌های فردی- حرفه‌ای، دسترسی به انواع منابع ارتباطی- ترویجی و انگیزه‌ها و مشکلات پرورش‌دهندگان گیاهان معطر از طیف لیکرت (اصلاً= ۱، خیلی کم= ۲، کم= ۳، متوسط= ۴، زیاد= ۵ و خیلی زیاد= ۶) استفاده شده‌است.

نتایج

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای

در این پژوهش براساس سئوالی که در مورد نوع گیاه معطر کشت شده و برداشت شده مطرح گردید، پاسخگویان در بین انواع گیاهان به‌طور کلی تنها به ۹ نوع گیاه شامل بیدمشک، بومادران، شنبلیله، خارشتر، شاتره، کاسنی، نعنا، شوید و گل محمدی اشاره نمودند که از بین آنان خارشتر، بومادران و شاتره را از طبیعت برداشت کرده و کشت نمی‌کردند. نتایج پژوهش نشان داد که ۱۱۹ نفر از افراد مورد مطالعه فقط در زمینه پرورش گیاهان معطر فعالیت داشته و ۱۳۱ نفر از آنان علاوه بر کاشت این گیاهان، در زمینه فرآوری آن نیز فعال بوده‌اند. لازم به توضیح است که از این ۱۳۱ نفر ۲۰ درصدشان تنها گل محمدی کشت کرده و سایر آنان نیز گل محمدی را به‌عنوان اصلی‌ترین گیاه معطر مورد کشت خود عنوان کرده‌اند. به‌طور کلی چون بیشتر این پرورش‌دهندگان، گل محمدی را اصلی‌ترین گیاه

گلاب‌گیر بالاتر بوده‌است. لازم به ذکر است که این دو گروه از نظر میزان تمایل به پرورش گیاهان معطر در آینده اختلاف معنی‌داری نداشته، اما با توجه به میانگین رتبه‌ای می‌توان با احتیاط بیان کرد که این میزان در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بیشتر بوده‌است.

از نیروی کار خانوادگی، میزان استفاده از افراد موفق و پیشرو در زمینه تولید، میزان حضور در نمایشگاه‌های مربوطه، میزان شرکت در سمینارها و همایش‌ها و میزان رضایت از شغل پرورش گیاهان معطر تفاوت معنی‌دار وجود داشته و با توجه به میانگین رتبه‌ای این نتیجه حاصل می‌شود که میزان این متغیرها در گروه گل‌کاران

جدول ۱- مقایسه متغیرهای فردی و حرفه‌ای بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر

ردیف	متغیر	میانگین رتبه‌ای		من‌ویت‌نی (u)	سطح معنی‌داری
		گل‌کار گلاب‌گیر n=۱۳۱	فقط گل‌کار n=۱۱۹		
۱	میزان تحصیلات	۱۴۰/۲۹	۱۰۹/۲۲	۵۸۵۷	۰/۰۰۱
۲	مشارکت زنان و دختران در پرورش گیاهان معطر	۱۵۲/۲۹	۹۶/۰۱	۴۲۸۵	۰/۰۰۰
۳	میزان استفاده از نیروی کار خانوادگی در امر پرورش گیاهان معطر	۱۳۹/۳۷	۱۱۰/۲۳	۵۹۷۷	۰/۰۰۱
۴	استفاده از افراد موفق و پیشرو در امر پرورش گیاهان معطر	۱۴۶/۰۶	۱۰۲/۸۷	۵۱۰۱	۰/۰۰۰
۵	میزان حضور در نمایشگاه‌ها	۱۳۸/۳۷	۱۱۱/۳۳	۶۱۰۸	۰/۰۰۳
۶	شرکت در سمینارها و همایش‌ها	۱۳۵/۸۱	۱۱۴/۱۵	۶۴۴۳	۰/۰۱۴
۷	میزان رضایت از شغل پرورش گیاهان معطر	۱۴۴/۴۴	۱۰۶/۶۶	۵۳۱۴	۰/۰۰۰
۸	تمایل به پرورش گیاهان معطر در آینده	۱۳۰/۰۱	۱۲۰/۵۴	۷۲۰۴	۰/۲۹۱

نعناء، کاسنی و شوید در بین دو گروه مورد نظر تفاوت معنی‌داری ندارد. با توجه به میانگین رتبه‌ای این نتیجه حاصل می‌شود که بجز در مورد کاسنی و شوید میزان رضایت از درآمد سایر گیاهان معطر در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بیشتر بوده‌است.

مقایسه میزان رضایت از درآمد انواع گیاهان معطر بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر

همان‌گونه که در جدول ۲ نشان داده شده‌است بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر از نظر میزان رضایت از درآمد گل محمدی، بیدمشک، خارشتر، بومادران و شاتره تفاوت معنی‌داری در سطح ۱٪ وجود دارد و میزان رضایت از درآمد

جدول ۲- مقایسه متغیرهای مربوط به میزان رضایت از درآمد گیاهان معطر بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

ردیف	متغیر	گروه‌ها	تعداد	میانگین رتبه‌ای	من ویت‌نی (ii)	سطح معنی‌داری
۱	رضایت از درآمد گل محمدی	گل کار گلاب‌گیر	۱۳۱	۱۶۰/۴۳	۳۲۱۹	۰/۰۰۰
		فقط گل کار	۱۱۹	۸۷/۰۵		
۲	رضایت از درآمد بیدمشک	گل کار گلاب‌گیر	۱۲۴	۱۲۶/۲۶	۳۵۰۲	۰/۰۰۰
		فقط گل کار	۹۲	۸۴/۵۷		
۳	رضایت از درآمد خارشتر	گل کار گلاب‌گیر	۱۲۳	۱۴۲/۱۱	۱۴۶۳	۰/۰۰۰
		فقط گل کار	۹۲	۶۲/۴۰		
۴	رضایت از درآمد بومادران	گل کار گلاب‌گیر	۱۱۰	۱۲۶/۰۵	۹۳۰	۰/۰۰۰
		فقط گل کار	۷۹	۵۱/۷۷		
۵	رضایت از درآمد شاتره	گل کار گلاب‌گیر	۱۱۷	۱۲۸/۸۳	۸۳۸/۵	۰/۰۰۰
		فقط گل کار	۷۷	۴۹/۸۹		
۶	رضایت از درآمد نعنا	گل کار گلاب‌گیر	۱۱۴	۱۱۰/۵	۵۴۷۲	۰/۵۱۶
		فقط گل کار	۱۰۱	۱۰۵/۱۸		
۷	رضایت از درآمد کاسنی	گل کار گلاب‌گیر	۱۱۴	۱۰۴/۴۰	۵۳۴۷	۰/۴۹۱
		فقط گل کار	۹۹	۱۰۹/۹۹		
۸	رضایت از درآمد شوید	گل کار گلاب‌گیر	۱۱۴	۱۰۴/۸۷	۵۴۰۰	۰/۶۶۳
		فقط گل کار	۹۸	۱۰۸/۳۹		

مقایسه انگیزه‌های روی آوردن به پرورش گیاهان معطر بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب‌گیر

با توجه به جدول ۳ می‌توان به این نتیجه رسید که در بیشتر موارد در مورد انگیزه‌های روی آوردن به پرورش گیاهان معطر بین دو گروه گل کار و گل کار گلاب‌گیر اتفاق نظر وجود داشته‌است، اما در مورد ۶ انگیزه اختلاف معنی‌دار مشاهده شده‌است. این ۶ انگیزه شامل مناسب بودن شرایط محلی، زحمت کمتر مرحله داشت گیاهان

معطر، جلوگیری از مهاجرت، کوتاه بودن زمان به بار نشستن بوته‌های گل محمدی، منفعت اقتصادی این حرفه و توصیه رهبران محلی و کارشناسان می‌باشد؛ که با توجه به میانگین رتبه‌ای این نتیجه حاصل می‌گردد که بجز در دو مورد منفعت اقتصادی این حرفه و توصیه رهبران محلی، میزان این انگیزه‌ها در گروه گل کاران بالاتر بوده‌است.

جدول ۳- مقایسه انگیزه‌های روی آوردن به پرورش گیاهان معطربین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

ردیف	متغیر	میانگین رتبه‌ای		من ویت‌نی (u)	سطح معنی‌داری
		گل کار گلاب گیر n = ۱۳۱	فقط گل کار n = ۱۱۹		
۱	مناسب بودن شرایط محلی برای تولید گیاهان معطر	۱۰۴/۲۸	۱۴۸/۸۶	۵۰۱۵	۰/۰۰۰
۲	زحمت کمتر مرحله داشت گیاهان معطر نسبت به گیاهان دیگر	۱۱۲/۷۲	۱۳۹/۵۷	۶۱۲۰	۰/۰۰۲
۳	جلوگیری از مهاجرت	۱۱۶/۲۱	۱۳۵/۷۲	۶۵۷۸	۰/۰۲۸
۴	کوتاه بودن زمان به بار نشستن بوته‌های گیاهان معطر	۱۱۶/۶۰	۱۳۵/۳۰	۶۶۲۸	۰/۰۳۳
۵	منفعت اقتصادی این حرفه	۱۳۳/۶۸	۱۱۶/۴۹	۶۷۲۲	۰/۰۴۴
۶	توصیه رهبران محلی و کارشناسان	۱۳۳/۴۷	۱۱۶/۷۳	۶۷۵۱	۰/۰۴۸
۷	نیاز به سرمایه اندک اولیه	۱۲۰/۵۵	۱۳۰/۹۵	۷۱۴۶	۰/۲۴۴
۸	اشتغال‌زایی	۱۲۵/۲۵	۱۲۵/۷۸	۷۷۶۱	۰/۹۵۲
۹	وجود بازارهای مطمئن داخلی	۱۲۲/۹۶	۱۲۸/۳۰	۷۴۶۱	۰/۵۳۱
۱۰	روی آوردن افراد موفق به این حرفه	۱۲۶/۱۶	۱۲۴/۷۸	۷۷۰۸	۰/۸۷۶
۱۱	داشتن علاقه شخصی به این شغل	۱۲۵/۸۳	۱۲۵/۱۳	۷۷۵۱	۰/۹۳۷
۱۲	مهارت داشتن در این شغل	۱۲۴/۸۱	۱۲۶/۲۶	۷۷۰۴	۰/۸۶۹
۱۳	ارث رسیدن این حرفه از پدران	۱۲۴/۷۴	۱۲۶/۳۴	۷۶۹۴	۰/۸۴۷
۱۴	برکت داشتن این حرفه	۱۲۴/۳۷	۱۲۶/۷۴	۷۶۴۶	۰/۷۷۰
۱۵	حفظ خاک و جلوگیری از فرسایش	۱۲۱/۰۵	۱۳۰/۴۰	۷۲۱۱	۰/۲۸۹
۱۶	جذب گردشگران	۱۲۶/۶۱	۱۲۴/۲۷	۷۶۴۸	۰/۷۸۶
۱۷	زحمت کمتر مرحله کاشت گیاهان معطر نسبت به گیاهان دیگر	۱۲۴/۴۹	۱۲۶/۱۲	۷۷۲۱	۰/۸۹۴

مقایسه مشکلات پرورش‌دهندگان گیاهان معطر بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

با توجه به جدول ۴ می‌توان به این نتیجه رسید که در ۹ گویه از شانزده گویه مربوط به مشکلات پرورش‌دهندگان گیاهان معطر بین دو گروه گل کار و گل کار گلاب گیر اتفاق نظر وجود داشته و در مورد ۷ گویه دیگر اختلاف معنی‌دار مشاهده شده‌است. این دو گروه از نظر مشکلاتی مانند محدودیت زمین، تسهیلات بانکی و اعتباری ناچیز، عدم وجود راه‌های ترابری مناسب جهت بازاریابی، عدم وجود تکنولوژی نگهداری گیاهان

معطر پس از برداشت، قیمت کم فروش گیاهان معطر، گران بودن کارگر در زمان برداشت و تأخیر در پرداخت بهای خرید گیاهان معطر از سوی خریداران به پرورش‌دهندگان اختلاف معنی‌داری داشته‌اند. با توجه به میانگین‌های رتبه‌ای این نتیجه حاصل می‌گردد که میزان این مشکلات در اغلب موارد در گروه گل کاران گلاب گیر بالاتر بوده است. لازم به توضیح است که چون در گروه گل کاران گلاب گیر میزان فروش گیاهان معطر خام، صفر بوده و تماماً در تولید عرقیات استفاده شده‌است، اگر میزان مشکلاتی مانند قیمت کم فروش گیاهان معطر و یا تأخیر

این گروه نیز در درجه اول پرورش گیاهان معطر بوده و چون از نظر مشکلات ذکر شده، در وضعیت بدتری بوده‌اند، تصمیم گرفته‌اند که محصولاتشان را به صورت خام به فروش نرسانند و خودشان فرآوری نمایند.

در پرداخت بهای خرید گیاهان معطر از سوی خریداران به پرورش دهندگان در این گروه کمتر بود در نگاه اول معقول تر به نظر می‌رسید. اما علت بدست آمدن نتیجه معکوس را می‌توان اینگونه توجیه نمود که شغل اصلی

جدول ۴- مقایسه مشکلات پرورش دهندگان گیاهان معطر بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

ردیف	متغیر	میانگین رتبه‌ای		سطح معنی داری
		گل کار n=۱۳۱	فقط گل کار n=۱۱۹	
۱	محدودیت زمین برای پرورش گیاهان معطر	۱۴۵/۳۸	۱۰۳/۶۲	۰/۰۰۰
۲	تسهیلات بانکی و اعتباری ناچیز	۱۴۳/۶۹	۱۰۵/۴۷	۰/۰۰۰
۳	عدم وجود راه‌های ترابری مناسب جهت بازاریابی سریع	۱۰۸/۸۲	۱۴۳/۸۷	۰/۰۰۰
۴	عدم وجود تکنولوژی نگهداری گیاهان معطر پس از برداشت	۱۳۸/۷۳	۱۱۰/۹۴	۰/۰۰۲
۵	قیمت کم فروش گیاهان معطر	۱۳۸/۹۱	۱۱۰/۷۴	۰/۰۰۲
۶	گران بودن کارگر در زمان برداشت	۱۱۶/۸۷	۱۳۵	۰/۰۳۴
۷	تأخیر در پرداخت بهای خرید گیاهان معطر	۱۳۴/۲۹	۱۱۵/۸۳	۰/۰۳۵
۸	وجود دلالتان در امر خرید و فروش گیاهان معطر	۱۳۳/۴۴	۱۱۶/۷۶	۰/۰۵۹
۹	کمبود نیروی متخصص و عدم انجام تحقیقات مرتبط	۱۳۳/۳۲	۱۱۶/۸۹	۰/۰۶۳
۱۰	سختی زیاد در مرحله برداشت	۱۱۸/۵۳	۱۳۳/۱۸	۰/۰۹۱
۱۱	اشباع بودن بازار فروش خارجی	۱۳۲/۵۳	۱۱۷/۷۶	۰/۰۹۶
۱۲	کمبود قلمه یا بذرها یا پربازده در منطقه	۱۲۰/۱۸	۱۳۱/۳۵	۰/۱۹۰
۱۳	نداشتن وسیله نقلیه مناسب برای انتقال گیاهان معطر به کارگاه‌های فرآوری	۱۲۹/۲۲	۱۲۱/۴۱	۰/۳۶۷
۱۴	دسترسی کم به کارگر در زمان برداشت	۱۲۸/۵۸	۱۲۲/۱۱	۰/۴۵۷
۱۵	عملکرد ضعیف صندوق بیمه محصولات کشاورزی	۱۲۷/۹۸	۱۲۲/۷۶	۰/۵۵۲
۱۶	عدم وجود تشکلهای تولیدی گیاهان معطر در منطقه	۱۲۴/۸۴	۱۲۶/۲۳	۰/۸۷۶

گیاهان معطر به کل اراضی بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر وجود داشته‌است. با نگاهی به میانگین‌ها می‌توان به این نتیجه دست یافت که با وجود این‌که میزان اراضی زراعی و باغی و سطح زیر کشت گیاهان معطر در گروه گل کاران بیشتر بوده، آن دسته از

مقایسه متغیرهای زراعی بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

نتایج بدست آمده از جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت معنی داری از نظر میزان اراضی زراعی و باغی زیر کشت، سطح زیر کشت گیاهان معطر و نسبت سطح زیر کشت

گل کارانی که گلاب گیر بوده اند درصد بیشتری از زمین های خود را زیر کشت گیاهان معطر برده اند.

جدول ۵- مقایسه متغیرهای زراعی بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر

ردیف	متغیر	گروه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره t	سطح معنی داری
۱	میزان اراضی زراعی	گل کار گلاب گیر	۱۳۱	۲/۳۳۲۱	۱/۱۶۱۲	-۴/۴۳	۰/۰۰۰
	زیر کشت (هکتار)	فقط گل کار	۱۱۹	۳/۳۰۶۳	۱/۲۴۶۱		
۲	میزان اراضی باغی	گل کار گلاب گیر	۱۳۱	۲/۷۵۱۹	۱/۱۲۰۴	-۲/۵۴	۰/۰۱۲
	زیر کشت (هکتار)	فقط گل کار	۱۱۹	۳/۱۱۷۶	۱/۱۵۸۴		
۳	سطح زیر کشت	گل کار گلاب گیر	۱۳۱	۱/۲۶۱۱	۰/۸۶۴۲	-۲/۱۳	۰/۰۳۴
	گیاهان معطر (هکتار)	فقط گل کار	۱۱۹	۱/۵۳۲۸	۱/۱۱۹۹		
۴	نسبت سطح زیر کشت گیاهان	گل کار گلاب گیر	۱۳۱	۰/۵۰۷۳	۰/۱۶۶۷	۲/۱۳	۰/۰۳۴
	معطر به کل اراضی زیر کشت	فقط گل کار	۱۱۹	۰/۴۶۲۷	۰/۱۶۴۲		

بحث

براساس نتایج ضریب تغییرات (CV) در مورد انگیزه ها و مشکلات پرورش دهندگان گیاهان معطر مشخص گردید که به طور کلی ۳ انگیزه برکت داشتن این حرفه، منفعت اقتصادی، و به ارث رسیدن این حرفه از مهمترین انگیزه ها و مشکلاتی مانند تأخیر در پرداخت بهای خرید گیاهان معطر از سوی خریداران به پرورش دهندگان این گیاهان، عملکرد ضعیف صندوق بیمه محصولات کشاورزی و نداشتن وسیله نقلیه مناسب برای انتقال گیاهان معطر به کارگاه های فرآوری از مهمترین مشکلات عنوان شده اند. بنابراین برای توسعه هر چه بیشتر پرورش این گیاهان در درجه اول باید این انگیزه ها تقویت و مشکلاتشان تضعیف شوند. لازم به توضیح است که انگیزه هایی همانند اعتقاد به برکت داشتن این حرفه و به ارث رسیدن آن، انگیزه های روانی هستند که در اغلب موارد حتی از انگیزه های اقتصادی قویتر عمل کرده اند، باید توجه داشت که اگر حتی نتوان در جهت

تقویت این انگیزه ها گامی برداشت، در جهت تضعیف آنان نیز عملی صورت نگیرد. در مورد مشکلات ذکر شده نیز، ایجاد تشکل تولیدکنندگان در منطقه می تواند راهکاری مؤثر باشد تا در درجه اول قدرت فروش آنان بالا رود و افراد سودجو در برابر یک نهاد قویتر قرار گیرند، همچنین ایجاد این تشکل ها فرصتی است تا از اعتبارات و تسهیلات بالاتری بهره مند شوند.

با توجه به نتایج حاصل از آزمون من ویت نی، بین دو گروه گل کاران و گل کاران گلاب گیر از نظر میزان حضور در نمایشگاه های مربوطه و میزان شرکت در سمینارها و همایش ها تفاوت معنی دار وجود داشته و با توجه به میانگین رتبه ای این نتیجه حاصل می شود که میزان این متغیرها در گروه گل کاران گلاب گیر بالاتر بوده است. دلیل این امر آنست که اخیراً فرایند فرآوری این گیاهان بسیار مورد توجه قرار گرفته و برگزاری نمایشگاه ها، سمینارها و همایش ها در رابطه با فرایند گلاب گیری، بسیاری از گلاب گیران را نیز درگیر کرده است. حضور افراد در این

در مورد انگیزه‌های پرورش گیاهان معطر، نتایج حاصل از آزمون من‌ویت‌نی بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر در اکثر موارد حکایت از اتفاق نظر داشته و در ۶ گزینه‌ای که اختلاف نظر وجود داشته میزان این انگیزه‌ها در مورد منفعت اقتصادی این حرفه و توصیه رهبران محلی و کارشناسان در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بالاتر بوده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که به‌طور کلی میزان انگیزه‌های اقتصادی و روانشناختی در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بالاتر بوده است. نقش فرآوری در این‌جا بالابردن انگیزه اقتصادی برای پرورش هر چه بیشتر گیاهان معطر است. این نتیجه با نتایج تحقیقات Rogers و همکاران (۱۹۷۸) مبنی بر افزایش انگیزه اقتصادی پرورش‌دهندگان گیاهان دارویی از طریق فرایند فرآوری این گیاهان، مطابقت دارد.

در مورد مسائل و مشکلات پرورش‌دهندگان گیاهان معطر نتایج حاصل از آزمون من‌ویت‌نی بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر در بیشتر موارد حکایت از اتفاق نظر داشته و در ۷ گزینه‌ای که اختلاف نظر وجود داشته میزان این مشکلات در بیشتر موارد در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بالاتر بوده که می‌تواند به علت گستردگی بیشتر فعالیت تولیدی گل‌کاران گلاب‌گیر نسبت به گل‌کاران باشد. بنابراین مشاهده می‌گردد که نقش فرآوری گیاهان معطر تنها در مورد برخی مسائل و مشکلات افراد منفی بوده و این مشکلات را افزایش داده است.

براساس نتایج حاصل از آزمون t ، تفاوت معنی‌داری از نظر میزان اراضی زراعی و باغی زیرکشت، سطح زیر کشت گیاهان معطر و نسبت سطح زیر کشت گیاهان معطر به کل اراضی بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران

مکان‌ها در توسعه کشت این گیاهان نیز بی‌تأثیر نیست، در حالی که افرادی که تنها به فعالیت پرورش این گیاهان مشغول هستند از شرکت در بسیاری از این مجالس محروم مانده و به عملیات کشت و کار سستی خود بسنده کرده‌اند و از مزایای اقتصادی پرورش هرچه بیشتر این گیاهان غافل مانده‌اند. بنابراین یکی از مهمترین نقش‌های فرآوری گیاهان دارویی که به‌صورت غیرمستقیم موجب توسعه کشت این گیاهان می‌گردد، افزایش حضور فرآوری‌کنندگان در نمایشگاه‌ها و سمینارهای مربوطه و به تبع آن افزایش آگاهی و دانش بیشتر آنان و شناساندن محصولات خود به مردم و حتی فروش بیشتر است که این نتیجه با نتایج تحقیقات Subedi و Bhattarai (۱۹۹۸) در هند مبنی بر تأثیر مثبت انواع روشهای ارتباطی-ترویجی بر افزایش سطح زیر کشت گیاهان دارویی مطابقت دارد.

براساس نتایج حاصل از آزمون من‌ویت‌نی، بین دو گروه گل‌کاران و گل‌کاران گلاب‌گیر از نظر میزان رضایت از شغل تولیدی و میزان رضایت از درآمد انواع گیاهان معطر تفاوت معنی‌دار وجود داشته و با توجه به میانگین‌های رتبه‌ای این نتیجه حاصل می‌شود که میزان این متغیرها در گروه گل‌کاران گلاب‌گیر بالاتر بوده است. این‌جا نیز یکبار دیگر اهمیت نقش فرآوری برجسته شده و مشخص می‌گردد که این فرایند می‌تواند در افزایش رضایت افراد در زمینه پرورش گیاهان معطر مؤثر بوده و از طریق ارزش افزوده‌ای که ایجاد می‌کند درآمد بیشتری را نصیب گل‌کاران نماید که این نتیجه با نتایج تحقیقات Kumar (۲۰۰۸) در نپال و Sharmin (۲۰۰۴) در نائوره بنگلادش، مبنی بر تأثیر مثبت افزایش درآمد بر افزایش رضایت از شغل تولیدی مطابقت دارد.

- بتولی، ح.، ۱۳۸۳. جایگاه گیاهان دارویی و معطر در منطقه کاشان. مجموعه مقالات دومین همایش گل و گلاب کاشان، کاشان، ۱۵-۱۴ اردیبهشت: ۴۶.

- Bogers, R.J., 2006. Medicinal and Aromatic Plants: Agricultural, Commercial, Ecological, Legal, Pharmacological and Social Aspects. Springer Publication, New York, 309p.
- Gera, M., Gusain, M.S., Ansari, M.Y. and Bisht, N.S., 2005. Economics of cultivation of some commercially important medicinal plants. *Journal of Indian Forester*, 131(3): 358-370
- Karki, M., 2003. Organic conversion and certification: A Strategy for improved value-addition and marketing of medicinal plants products in the Himalayas. *Journal of Indian Forester*, 129(1): 130-142
- Karki, M., Tiwari, B.K., Badoni, A. and Bhattara, N., 2003. Creating livelihoods enhancing medicinal and aromatic plants based biodiversity-rich production systems: preliminary lessons from South Asia. The 3rd World Congress on medicinal and aromatic plants for Human Welfare, Thailand, Chiang Mai, 3-7 February: 20.
- Khodaei, M., Samadi, V. and Salahshoor, H., 2006. The study of Iran rose water and its related products exporting markets in Asian continent. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 22(4): 373-385.
- Kumar, B., 2008. Problems and prospects of medicinal and aromatic plants cultivation and marketing. A case study from Sarlahi district. M.Sc. Dissertation. University of Tribhuvan. Pokhara, Nepal.
- Rogers, D., Pendleton, B.F., Goudy, W.J. and Richards, R.O., 1978. Industrialization, income benefits and the rural community. *Journal of Rural Sociology*, 43(2): 250-264.
- Sharmin, L., 2004. Cultivation prospect of medicinal plants in Bangladesh: Experiences from Natore. Research and Evaluation Division, Dhaka, Bangladesh, 41p.
- Singh, H., 2006. Prospects and challenges for harnessing opportunities in medicinal plants sector in India. *Law, Environment and Development Journal*, 2(2):196-212.
- Subedi, B.P. and Bhattarai, N.K., 1998. Community managed enterprise: participation of rural people in medicinal and aromatic plants conservation and use. The International Conference on Medicinal Plants, Bangalore, India, 16-20 February: 22-29.

گلاب‌گیر وجود داشته‌است. با نگاهی به میانگین‌ها می‌توان به این نتیجه دست یافت که با وجود این‌که میزان اراضی زراعی و باغی و سطح زیر کشت گیاهان معطر در گروه گل‌کاران بیشتر بوده، آن دسته از گل‌کارانی که گلاب‌گیر بوده‌اند درصد بیشتری از زمین‌های خود را زیر کشت گیاهان معطر برده‌اند و این نتیجه نیز با توجه به منفعت اقتصادی فرایند فرآوری گیاهان معطر معقول به نظر می‌رسد؛ بنابراین این نتایج نیز با نتایج تحقیقات Rogers و همکاران (۱۹۷۸) مبنی بر تأثیر مثبت فرآوری گیاهان دارویی بر افزایش درآمد و توسعه سطح زیر کشت این گیاهان مطابقت دارند.

با توجه به این نتایج و مشخص شدن اهمیت نقش فرآوری در توسعه کشت گیاهان معطر پیشنهاد می‌گردد که در جهت تشویق هرچه بیشتر فرآوری این محصولات و جلوگیری از فروش خام آنان به دلالتان گامی مثبت برداشته شود. از آن‌جا که صنایع مربوط به فرآوری این گیاهان نیاز به سرمایه اولیه اندکی دارد، هر کشاورز می‌تواند در مزرعه یا خانه خود اقدام به فرآوری این محصولات کرده و مسئولان و سازمان‌های مربوطه در این مسیر می‌توانند مددکار و روشن‌گر راه باشند تا از این طریق اجازه دهیم سود حاصل از یک فعالیت نصیب کسانی گردد که برای آن زحمت کشیده‌اند.

منابع مورد استفاده

- امیدبگی، ر.، ۱۳۸۶. تولید و فرآوری گیاهان دارویی (جلد دوم). انتشارات به نشر، مشهد، ۴۳۸ صفحه.

Comparing factors affecting the development of cultivation of aromatic plants between two groups of flower growers and processor at Kashan

H. Iravani¹, H.Sh. Fami¹ and M. Sadatzade^{2*}

1- University of Tehran, Karaj, Iran

2*- Corresponding author, MSc. Student of Rural Development, University of Tehran, Karaj, Iran

E-mail: m.sadatzade@gmail.com

Received: September 2010

Revised: July 2011

Accepted: December 2011

Abstract

According to the dependence of Iran's economy on oil revenues, medicinal and aromatic plants could play an important role in domestic economy in addition to the great influence on non-oil exports. One of the mechanisms for production of such plants is development of their processing. Given the importance of this issue, the current study was performed to investigate the role of processing in development of cultivation of aromatic plants in Kashan. In general, this was a survey research in which data were collected by questionnaires and its validity was examined by Cronbach's alpha (higher than 0.7). The statistical population was growers of aromatic plants of which 250 persons were selected randomly. Data analysis was performed by descriptive and inferential statistics such as frequency, mean, coefficient of variation, and finally Mann-Whitney and T tes. The results showed that satisfaction of income resulted from aromatic plants and economic incentives were higher in the group of processors than that of the group of flower growers. It also became clear that processors allocated a higher percentage of the total land to cultivation of aromatic plants with more satisfaction from this job and more willing to continue in future.

Key words: Aromatic plants, medicinal plants, processing, development of cultivation, Kashan.